

PIRJO MARKKOLA
MARJAANA NIEMI
PERTTI HAAPALA

SUOMALAINEN YHTEISKUNTA: YHTEISÖT JA IDENTITEETIT

Yhteiskunta, yhteisö ja identiteetti

Muistakaamme aina, että *yhteiskunta* on se suuri, hyvää tarkoittava järjestelmä, joka yhdistää meidät kaikki, suojelee meitä kaikkia sekä sitoo ja tekee vapaiksi meidät kaikki. Halvimmallakin, köyhimmälläkin on osansa, vastuunsa ja etunsa tässä kaikkien yhteisessä yhteisössä.¹

NOIN VUOSI ZACHRIS TOPELIUKSEN (1818–1898) kuoleman jälkeen ilmestyi hänen suositun *Maamme kirjansa* 16. suomenkielinen painos. Siinä *Topelius* kuvasi yhteiskuntaa ”meidän kaikkien” yhteiseksi yhteisöksi. Sama ajatus oli sanottu jo kirjan ensimmäisessä ruotsinkielisessä painoksessa vuodelta 1875. Yhteiskuntaa ja hallitusta koskeva luku tähdensi kaikkien *erilaisten* suomalaisten osallisuutta samaan yhteisöön, johon he eroistaan huolimatta kuuluivat ja johon he ehkä itsekin tunsivat kuuluvansa. Samalla *Topelius* opetti, että eri kansat tarvitsivat toisiaan ja olivat toisistaan riippuvaisia muun muassa taloudellisesti ja tuotannollisesti: ”– nyt ihmisillä on pakko oppia tuntemaan ja auttamaan toisiaan, jotta he kaikki toisiaan veljinänsä rakastaisivat”²

¹ Topelius 1899/1985, 539.

² Topelius 1899/1985, 28.

Vaikka Topeliuksen Suomessa rakennettiin yhteistä isänmaata ja sille identiteettiä, tuo yksi kansa koostui monenlaisista yhteisöistä, heimoista ja kansoista, joita sitoi yhteen (kuviteltu) suomalaisuus. Suomalaisia identiteettejäkin oli monenlaisia. Suomalaiset yhteisöt ja identiteetit eivät myöskään olleet erillisiä saaria kansojen meressä, vaan ne olivat monin sidoksin osa yhteistä maailmaa, jonka yhdessä pitämiseen tarvittiin veljellistä (ja sisarellista) rakkautta. Yhteisöt ja niiden jäsenten identiteetit vahvistuivat keskinäisessä kanssakäymisessä, mutta samalla ne määrittelivät rajoja ja rakentuivat erontekona ulkopuolisiin – niihin, joita me emme ole. Yhteisöt rakentuivat ajassa, paikassa ja tilassa: niitä määrittivät sekä ulkoiset rajat että sisäiset eronteot.

Varsinkin yhteisön sisäiset eronteot asettivat sen jäsenet keskenään erilaiseen ja eriarvoiseen asemaan. Jo Topeliuksen aikalaiset tiesivät, että hänen lämmin kuvauksensa yhteiskunnasta ”yhteisenä yhteisönä” ei välttämättä pätenyt ”halvimman” ja ”köyhimmän” elämässä. Yhteisön jäsenilleen tarjoama osallisuus oli erilaista ja hyvinkin eriarvoista. Siitä huolimatta Topeliuksen määritelmä yhteiskunnasta avaa tärkeän kysymyksen siitä, mitä yhteisöt ovat ja mitä yhteisöt merkitsevät niin jäsenilleen kuin niiden ulkopuolelle suljetuille ”muille”.

Tämä kirja, *Suomalaisen yhteiskunnan historia 2*, tutkii suomalaisen yhteiskunnan rakentumista yhteisöjen, identiteettien ja erontekojen näkökulmasta. Kirjoittajat selvittävät, miten yhteisöt ja identiteetit rakentuvat tilassa ja miten toisaalta erilaiset tilat muovaavat yhteisöjä ja identiteettejä. Millaiset eronteot ovat määrittäneet yhteiskunnan sisäistä rakentumista ja miten maiden ja kansojen keskinäinen riippuvuus näkyy suomalaisen yhteiskunnan historiassa? Kirjan aikaperspektiivi on pitkä, yhtä pitkä kuin puhe suomalaisuudesta eli keskiajalta 2000-luvulle. Pitkä aikajänne tekee näkyväksi, että ei ole olemassa yhtä kansallisuutta, joka olisi elänyt satoja vuosia muuttumatta.

Yhteisö ja kuuluminen

Tyypillinen tapa käsittää yhteisö on ollut nähdä se harmonisena, selkeärajaisena ja kiistattomana kokonaisuutena, mutta yhteisö voidaan tulkita myös erojen ja ristiriitojen tilaksi. Keskeistä yhteisössä on siihen kuuluminen ja sen ehdot. Yhteisön ja yksilön suhde askarrutti myös hieman Topeliusta nuorempia yhteiskunnan tutkijoita, jotka sittemmin vakiinnuttivat asemansa sosiologian klassikkojen kaanonissa. Ranskalainen so-

siologi Émile Durkheim erotti 1890-luvulla menneen ja nykyisen jyrkästi toisistaan. Hänen kahtiajaossaan primitiivisiä yhteiskuntia luonnehti mekaaninen solidaarisuus, joka ilmeni käyttäytymisen samanlaisuutena ja vähälukuisten poikkeavien yksilöiden rankaisemisena. Työnjaon lisääntyessä kasvoi sopimuksiin perustuva, poikkeavuutta sietävä orgaaninen solidaarisuus.³ Myös historiantutkimus seurasi pitkään samantapaista jakoa korostaessaan perinteisen yhteiskunnan yhteisöllistä eheyttä.⁴ Nykytutkimuksen näkökulmasta jaottelu mekaaniseen ja orgaaniseen solidaarisuuteen sekä hämärtää aiempien yhteisöjen monimuotoisuutta että liioittelee modernin yhteiskunnan suvaitsevaisuutta.

Saksalainen sosiologi Ferdinand Tönnies käsitteellisti 1880-luvulla ihmisten yhteenliittymistä käsiteparilla yhteisö (*Gemeinschaft*) ja yhteiskunta (*Gesellschaft*).⁵ Tönniesin mukaan ihmisillä oli yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen tapa liittyä yhteen. Tönniesin teoriassa yhteisö viittasi yksilöiden ja ryhmien suhteeseen, jota ryhmän jäsenet pitivät arvokkaana. Sitä luonnehtivat sitoutuminen, solidaarisuus, yhteinen kulttuuri ja jaetut tavat. Jos yhteenliittyminen oli itsessään päämäärä, itsestään selvää tai jollain tapaa luonnostaan syntyvää, kyse oli yhteisöstä. Jos taas yhteenliittymistä käytettiin välineenä päämäärän saavuttamiseksi, sen tuloksena syntyi välittyneitä tai välineellisiä, yhteiskunnallisia suhteita. Tönniesin yhteisö perustui oletukseen luonnollisesta sovusta, jossa tavat, uskonto ja yksimielisyyden tarve määrittivät yhteisön jäsenten suhteita sekä heidän toimintaansa ja asemaansa.

Näin ajateltuna yhteisö jäsentyy helposti nyky-yhteiskunnan vastakohtaksi, johon kuuluttiin perityn aseman, verisiteiden tai yhteenkuuluvuudentunteen vuoksi. Varsinkin kyläyhteisöä on sosiologi Max Weberiin nojautuen luonnehdittu organisaatioksi, jossa yhdessäolo perustuu sosiaaliseen valvontaan ja henkilökohtaisiin suhteisiin. Esimerkiksi 1970-luvun yliopistollisessa oppikirjassa yhteisöllisyys näyttäytyi tukahduttavana jäänteinä, josta moderni maailma vapautti yksilöt.⁶ Yhteisön käsitteellä on myös nostalgisoitu agraariyhteiskuntaa. Yhteiskuntatieteilijät ja kulttuurintutkijat löysivät yhteisöllisyydestä ihmistä tukevia rakenteita, ja yhteisö sai läheisyyttä ja yhteisiä kokemuksia sisältäviä

3 Durkheim 1893/1990.

4 Esim. Vilkuna (2014) osoittaa, miten paikallis- ja maakuntahistorioilla on ollut tapana todistaa paikallista yhtenäisyyttä ja tuottaa yhteisöllistä identiteettiä, jolla torjutaan nyky-yhteiskunnan yhteisöllisyyttä nakertavia kehityskulkuja.

5 Tönnies 1887/1922.

6 Allardt & Littunen 1975, 78, 265.

määreitä.⁷ Viime aikoina tutkijat ovat selkeästi pyrkineet purkamaan asetelmien mustavalkoisuutta. Yhtäältä on tuotu ilmi menneisyyden yhteisöjen monimuotoisuutta, ja toisaalta on nostettu esiin nyky-yhteiskunnan yhteisöistä sekä vahvuuksia että alistavia rakenteita ja yhteisöllisyyden epäkohtia.⁸

Tässä kirjassa tarkastelemme yhteisöä yhteenkuulumisen tilana, joka muodostuu sekä pakollisesta kuulumisesta ja mahdollisesti yksilöä alistavista rakenteista että vapaaehtoisuuteen perustuvasta kuulumisesta. Käsittelemme yhteisöjä tilallisina ja ylijarjaisina ilmiöinä ja kiinnitämme huomiota myös elämänkulkuun liittyviin siirtymiin, joissa yksilön ja yhteisön suhde voi rakentua eri tavoin elämän eri vaiheissa. Historiallisesti yhteisöt ovat usein muodostuneet neuvottelusuhteessa, esimerkiksi valtion tai muun esivallan kanssa mutta myös paikallisesti erilaisten verkostojen ja sosiaalisen kanssakäymisen tuloksena. Näin syntyy uusia rajanvetoja yhteisön, muun yhteiskunnan ja erilaisten ryhmittymien välille, eivätkä rajankäynnin osapuolet välttämättä ole keskenään yhdenvertaisessa asemassa.⁹ Yhteisöillä on siis hyvinkin dynaamisia rooleja yhteiskunnassa, ja ne voivat vaihtua tilanteiden muuttuessa.

Identiteetti

Identiteetin käsitettä on usein kritisoitu epämääräisyydestä, mutta sen korvaaminen muilla käsitteillä on osoittautunut vaikeaksi. Kulttuurintutkija Stuart Hallin sanoin ilman identiteettiä ”tiettyjä kysymyksiä ei voida ajatella lainkaan”.¹⁰ Tässä kirjassa identiteetti tarkoittaa yksilön tai yhteisön itsemäärittelyä, erityisesti minuutta rakentavaa sosiaalista prosessia, jossa tietoisilla valinnoilla on oma roolinsa. Ihmisillä on mahdollisuus korostaa ja tuoda esiin haluamiaan piirteitä omissa identiteeteissään, ja eri tilanteissa voivat painottua hyvin erilaiset elementit. Identiteetteihin sisältyy myös monia annettuja piirteitä, kuten ikä, sukupuoli, etnisuus ja sosiaalinen asema, joiden muokkaaminen on vaikeaa tai mahdotonta. Se,

7 Allardt ja Littusen (1975) oppikirjasta otettiin useita painoksia. Sen seuraajaksi Allardt kirjoitti *Johdatus sosiologiaan* (1985), jossa Tönniesin teoria esitettiin uudessa valossa. Yhteisöstä ks. myös Lehtonen 1990, 35–36.

8 Eilola & Moilanen 2013; Markkola ym. 2014; Miettinen & Viitanieniemi 2018; Aatsinki ym. 2019; Hurtig 2013; Linjakumpu 2015.

9 Lefebvre 1974/1991; Neuvotteluista ks. esim. Österberg 1989, 74–75; Gustafsson 1994; Lundin 2007.

10 Hall 1999, 246.

kuinka tiukasti tällaiset annetut ominaisuudet ovat rajanneet yksilöiden identiteettejä, on riippunut hyvin paljon aikakaudesta ja kulttuurista, eikä identiteetti siksi ole mikään itsestään selvä ominaisuus.¹¹

Kollektiiviset eli yhteisölliset identiteetit syntyvät kuten yksilöllisetkin. Kollektiivisella identiteetillä tarkoitamme yhteisön tai ryhmän ymmärrystä omimmasta luonteestaan ja yhteenkuuluvuudesta sekä näiden suhdetta muihin yhteisöihin ja ryhmiin. Kollektiivisen identiteetin kohde voi olla spatiaalinen eli tilallinen kokonaisuus (imperiumi, kansallisvaltio, alue, kaupunki, pitäjä, kylä) tai muu tekijä, kuten kieli, uskonto, luokka, etninen ryhmä tai ammattikunta. Spatiaalisia ja ei-spatiaalisia elementtejä ei voi täysin erottaa toisistaan, vaan molemmat sisältävät aineksia toisistaan. Joillakin kollektiivisilla identiteeteillä – kuten kansallisilla ja uskonnollisilla identiteeteillä – on tukeaan vahvoja tietoisien kulttuurisen ylläpitämisen instituutioita. Sen sijaan esimerkiksi paikallisilla, ammatillisilla, poliittisaatteellisilla ja elämäntapaan liittyvillä identiteeteillä ei ole näin vahvaa tukea taustallaan, ja näin ollen ne ovat usein rajoiltaan häilyvämpiä.¹² Kollektiivisen identiteetin rakentumisen olennainen osa on usein historiallinen viitekehys, kuviteltu ja koettu menneisyys.¹³

Yksilön ja yhteisön itsemäärittelyssä on kaksi puolta: identifioituminen ja identifioiduksi tuleminen. Yleinen käsitys siitä, ketkä kuuluvat kollektiivisen identiteetin viittamaan kokonaisuuteen, ei aina vastaa yksilöiden omia identifikaatioita. Yksilö ei välttämättä samastu kansakuntaan tai esimerkiksi johonkin yhteiskuntaluokkaan, vaikka hänen katsotaan kuuluvan näihin ryhmiin. Tai toisinpäin: yksilö voi itse identifioitua kansakuntaan tai yhteiskuntaluokkaan, mutta häntä ei pidetä niiden jäsenenä. Identifioitumisen lisäksi täytyy myös tulla identifioiduksi. Sekä kollektiiviset että yksilölliset identiteetit voivat olla suhteellisen pysyviä tai toisaalta hyvin epävakaita ja muuttuvia, jolloin ne vaativat jatkuvaa tuottamista, uusintamista ja neuvottelua.¹⁴

Tilan, rajan ja identiteetin tiivis suhde tulee selvästi näkyviin tapauksissa, joissa yksilöt tai ryhmät ovat ylittäneet totuttuja rajoja ja ovat näin jotenkin poissa ”omalta paikaltaan”: naiset isäntävallan alueilla, kuten

11 Melucci 1995, 41–63; Sulkunen ym. 2016. Sosiologian professori Rogers Brubakeriin nojautuen etnologi Konsta Kajander (2020, 42) muistuttaa ryhmien ja identiteettien olemusajattelun ongelmallisuudesta.

12 Kaunismaa 1997; Saukkonen 1998; Anttila 2007, 22–23; Berger 2009; Sulkunen ym. 2016, 21–22.

13 Anderson 1983; Berger 2009; Sulkunen ym. 2016, 22–23; Ankersmit 2012, 177–190 (identiteetti ja kokemus).

14 Anttila 2007, 22–23; Kokko 2016, 40–44.

pitäjän- tai kirkonkokouksissa, ensimmäiset rahvaan nuoret yliopistossa tai mormonit koputtelemassa suomalaisten ulko-ovilla. Toisaalta rajojen murtaminen ja omalta ryhmältä suljettujen tilojen valtaaminen on merkittävä identiteettipoliittinen teko. Esimerkiksi naisten aseman muuttuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa toi naiset tiloihin, jotka olivat aikaisemmin olleet heiltä kokonaan suljettuja tai avoimia vain tietyillä ehdoilla: kokoushuoneisiin, valtuustosaleihin, toimistoihin, virastoihin, kahviloihin ja ravintoloihin.¹⁵

Tässä kirjassa tarkastellaan myös, miten tilaa on pyritty hallitsemaan ja valvomaan karttojen avulla. Jo keskiajan eränkävijät ja uudisasukkaat ottivat uusia alueita haltuunsa nimeämällä paikkoja ja merkitsemällä reittejä muistiin. Vallanpitäjät ovat jatkaneet tätä perinnettä piirtämällä yhä tarkempia karttoja. Kartoilla eri alueista on voitu tehdä abstraktia ja yhtenäistä tilaa, johon on ollut helppo kohdistaa hallinnollisia ja moraalisia interventioita. Toisaalta kartoilla on myös luotu ja vahvistettu eroja. Kun kaupunkikarttoja piirrettiin kiihtyvällä tahdilla 1800-luvulla, niissä usein erotettiin asemakaava-alue selkeästi muusta kaupunkialueesta. Näin luodut sosiaaliset rajat määrittivät, kuka kuului ja kuka ei kuulunut oikeaksi ymmärrettyyn kaupunkiin.¹⁶

Suomalaisuus

Tässä kirjassa yhteisöllisyyden, rajanvedon ja identiteetin tutkimus tiivistyy kysymykseen suomalaisuudesta. Sillä ei tarkoiteta pelkästään – eikä lähtökohtaisesti – kansallisuusaatetta ja siihen liitettyjä merkityksiä. Suomalaisuutta on määritelty ja tuotettu vuosisatojen ajan ennen nationalismissa, yhä uudelleen ja erilaisissa tilanteissa. Ennen 1800-luvun alkua suomalaisuus ei missään muodossa ollut vahva identiteetti, vaan sillä viitattiin – vaihtelevalla tavalla – paikkaan ja ihmisiin, useimmin erilaisuuteen. Samoilla ihmisillä oli monia muitakin määreitä.¹⁷ Ruotsin aikana Suomen alue eli Itämaa oli nimenomaan valtakunnan osa (ruotsiksi *riksdel*). Se ei ollut yhdenmukainen tai pysyvä kokonaisuus, omasta identiteetistä puhumattakaan.¹⁸ Kysymys suomalaisuudesta ajankohtaistui vuonna 1809, kun Suomen suuriruhtinaskunta syntyi. Suomenniemen asukkaat painiskeli-

15 Gunn 2001, 5.

16 Gunn 2001, 6; Niemi 2019.

17 Ks. Lamberg 2018 ja siinä mainittu kirjallisuus.

18 Villstrand 2012.

vat ruotsalaisuuden ja venäläisyyden kanssa, kun he yrittivät hahmottaa uuden maan ja sen asukkaiden valtiollista kuulumista. Aiemmin oli vannottu uskollisuutta Ruotsin kuninkaalle, ja nyt uskollisuudenvala pitikin antaa Venäjän keisarille. Myöhemmin sukupolvi toisensa jälkeen sai kouluksa oppia suomalaisuusliikkeen tunnuslauseen: ”ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme halua tulla, olkaamme siis suomalaisia”. Näitä sanoja ei kuitenkaan lausunut A. I. Arwidsson eikä kukaan muukaan kansallisen historian profeetta – eikä varsinkaan suomeksi. Sen sijaan uuden hallitsijan luottomies kreivi Gustaf Mauritz Armfelt korosti 1810-luvun alussa, että keisari tahtoo suuriruhtinaskunnan asukkaiden olevan ”suomalaisia”. Suomalaiseksi ryhtyminen tarkoitti eroa Ruotsista ja lojaaliutta keisarille; samalla se merkitsi tosiasioiden tunnustamista. Tilanteen erityisyyden puki sanoiksi Turun Akatemian opiskelija E. G. Ehrström, joka vuonna 1812 kuvaili olevansa ”kansallisuudeltaan ruotsalainen, nyttemmin Venäjän alamainen uudesta Suomesta”.¹⁹

Suuriruhtinaskunnassa oli ja alkoi syntyä monia ”suomalaisia” identiteettejä, joita Topelius edellä kuvasi. Arkkipiispa Jacob Tengström oli valmis ajattelemaan niinkin, että uusi isänmaa oli Venäjä. Venäjän imperiumiin kohdistuva imperiaalinen patriotismi ei sittemmin ollutkaan harvinaista, mutta se oli lähinnä poliittista lojaaliutta. Paljon vahvemmaksi tuli sen varjossa kasvanut kotimainen isänmaanrakkaus, josta tuli 1900-luvun alkuun mennessä vahva ja laajasti jaettu kansallinen identiteetti. Se vahvistui poliittisessa taistelussa, kun yhdessä puolustettiin ”autonomiamia” ja ”Suomen oikeuksia” eli kansallista itsemääräämisoikeutta siten kuin suomalaiset sen käsittivät. Tosin käsityksiä oli erilaisia: kansallista itseyttä tuotettiin kahdella kotimaisella kielellä ja erilaisin intressein. Julkisuutta ja sittemmin historiankirjoitusta hallinnut, sivistyneistön rakentama kuva yhdestä Suomesta ei ollut alemmille luokille aina uskottava samastumisen kohde.

1800-luvulla suomalaisuudesta tuli myös oikeudellinen käsite, kun keisarin suomalaisilla alamaisilla oli erillinen Suomen kansalaisuus passeineen. Merkittävin kansalaisoikeus oli ns. valtiollinen äänioikeus, joka rajoituksistaan huolimatta erotti suomalaiset selvästi emämaan muista alamaisista. Venäjän duumaan suomalaiset eivät koskaan lähettäneet edustajiaan. Heille kansalaisuus ja suomalaisuus tarkoittivat osallisuutta

19 ”Jag är Svensk till Nation, ehuru nu Rysk Undersäte från Nya Finland” Villstrand 2009, 302; Engman 2009, 192–195; Ehrströmin identifikaatiosta ks. Wassholm 2014.

kansalaisyhteiskuntaan, jollainen Suomessa syntyi 1800-luvun lopulla. Sitä leimasi yhdistysten ja poliittisen järjestäytymisen ohella vahva samastuminen ”omaan maahan”, jota alettiin kutsua myös omaksi valtioksi.²⁰

Kaikki Suomen poliittiset liikkeet olivat alusta alkaen selkeän kansallismielisiä, ja sama linja jatkui koko 1900-luvun. Itsenäistymisen ristiriitaisuudesta ja poliittisista riidoista huolimatta niin sanotun virallisen Suomen kantava idea oli yhtenäinen kansa, mitä julkinen valta sinnikkäästi toisti ja opetti. Näin rakennettu suomalainen identiteetti kuvasi maan ja kansan huomattavasti todellisuutta homogeenisempänä. Ajatusta yhdestä Suomesta piti elossa yhteiskuntapolitiikka, joka pyrki – ja onnistuikin – integroimaan sotien rikkoman yhteiskunnan. Yhteisen kansallisen edun suojeleminen oli keskeinen perustelu myös Euroopan unioniin liittymisessä vuonna 1995, vaikka EU-jäsenyys purki suuren osan kansallisvaltion riippumattomuudesta. Samalla tavalla suomalaiset ottivat vastaan globalisaation uhan ja rajattomuuden: globalisaatio olisi kohdattava yhdessä uhraamatta kansallista identiteettiä ja hyvinvointivaltion turvaverkkoa.²¹ Tässä kansallisen yhtenäisyyden korostuksessa monien vähemmistöjen on aina 2000-luvulle asti ollut vaikea saada ääntään kuuluviin ja tulla näkyväksi ja tunnustetuksi osaksi yhteiskuntaa. Tämä koskee etenkin etnisiä vähemmistöjä sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä.

Kirjan temaattiset kokonaisuudet

Tämä kirja tutkii, miten suomalainen yhteiskunta syntyy yhteisöistä ja identiteeteistä. Tilallinen tarkastelu avaa tärkeän näkökulman aiheeseen. Kirjan kantava päätelmä on, että paikallisesti jossakin tilassa syntyvät ja rakentuvat yhteisöt ja identiteetit ovat yhteiskunnan historian keskeisiä tekijöitä. Ihmiset, jotka olivat konkreettisesti lähellä toisiaan, muodostivat erilaisia yhteisöjä kuin ihmiset, jotka olivat vain välillisesti tai harvakseltaan tekemisissä toistensa kanssa. Tilalliset yhteisöt rakentuvat eri tavoin kaupungeissa ja maaseudulla. Varhaismodernit kaupungit olivat suhteellisen pieniä ja kompakteja yhteisöjä. Maaseudulla oli sekä tiiviitä yhteisöjä, kuten tiheästi asuttuja kyliä, että laajoja yhteisöjä eli pitäjiä ja tuomiokuntia, joissa välimatkat olivat väistämättä pitkiä. Varsinkin itäisessä Suomessa kirkkoon ja kärkeille kokoonnuttiin hyvinkin

20 Karonen & Räihä 2014; Markkola ym. 2014.

21 Ks. Haapala 2017 ja siinä mainittu kirjallisuus.

pitkien etäisyyksien päästä, mutta myös läntiset pitäjät olivat keskenään eri kokoisia.

Kirjan ensimmäinen teema keskittyy alueellisesti ja tilallisesti rajautuviin yhteisöihin. Sellaisiksi ymmärrämme yhtä lailla perheen, kotitalouden ja ruokakunnan kuin kylän, pitäjän, kaupungin ja maakunnan tai muun alueen, jolle ihmiset antoivat merkityksiä ja jonka mukaisesti ihmiset järjestivät elämäänsä. Alueellisesti ja tilallisesti rajautuvat yhteisöt olivat samaan aikaan sekä ylhäältäpäin hallinnollisesti tai rakenteellisesti muodostettuja että alhaaltapäin elettyjä ja rakentuvia käytäntöjä. Ihmisten elämää jäseni yhtä lailla kuulumisen johonkin yhteisöön kuin kuulumattomuus tai ulossulkeminen yhteisöstä. Näissä suhteissa neuvoteltiin yhteisöihin kiinnittyvät ja niissä rakentuvat identiteetit.

Ensimmäisessä luvussa Marko Lamberg, Sari Katajala-Peltomaa ja Raisa Maria Toivo tutkivat varhaismodernia yhteiskuntaa tilaulottuvuuden kautta. He osoittavat, millä tavoin ihmiset ottivat tilaa haltuunsa kulkemalla, antamalla paikannimiä ja piirtämällä karttoja. Kirjoittajat jäsentävät tilaa keskuksen ja periferian, julkisen ja yksityisen sekä pyhän ja maallisen välisinä rajantekoina. Toisessa luvussa tarkastelun kohteena ovat paikallisyhteisöt, joissa ihmiset toimivat yhdessä ja kohtasivat toisiaan. Paikallisyhteisöt olivat paitsi hallinnollisia tiloja myös käytännön yhteistyöstä kumpuavia yhteisen toiminnan tiloja. Luvun kirjoittajat Pirjo Markkola, Antti Räihä, Ulla Koskinen ja Mikko Hiljanen erittelevät varhaismodernin yhteiskunnan paikallisyhteisöjä ja tuovat esiin sekä yhteisiä pyrkimyksiä ja ponnistuksia että niiden synnyttämiä kiistoja. Kolmas luku käsittelee niin ikään varhaismodernia aikaa. Luvussa Kustaa H. J. Vilku, Tiina Hemminki, Pirjo Markkola ja Ann-Catrin Östman tarkastelevat perhettä ja kotitaloutta ihmisten arkisena lähipiirinä. Kirjoittajat kuvaavat yhteiskuntaa, jossa oli tärkeää tietää, kenen tyttäriä ja poikia sitä oikein oltiin. Lähiyhteisönä ja suhdeverkostona perhe ja suku olivat keskeisiä identiteetin rakennustekijöitä.

Varhaismodernin ja modernin ajan tilalliset yhteisöt ja identiteetit kytkeytyvät yhteen kirjan neljännessä ja viidennessä luvussa, joissa käsittely ulottuu toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan. Neljännessä luvussa Antti Malinen, Jari Eilola ja Pirita Frigren tutkivat perheen merkitystä muuttuvassa yhteiskunnassa. Varsinkin 1900-luvulla perheiden toimeentulo, sosiaaliset suhteet ja lainsäädäntö ovat muuttuneet merkittävästi ja kytkeytyneet uusiin sukupuolijärjestyksiin. Silti perhe ja suku ovat kaikessa muuttuvaisuudessaan myös säilyttäneet asemansa ja saaneet

uusia merkityksiä. Myös kaupunkilaisuus on pitkällä aikavälillä saanut monia uusia ulottuvuuksia kaupunkien kasvaessa ja niiden väestöpohjan moninaistuuessa. Marjaana Niemi, Piia Einonen, Tapio Salminen ja Tanja Vahtikari tarkastelevat kirjan viidennessä luvussa, miten kaupunkitila ja kaupunkiyhteisö ovat muuttuneet ja muokanneet toisiaan keskiajalta 1900-luvulle ulottuvalla jaksolla. Sekä perhe ja kotitalous että kaupunkitila ovat aiheita, joissa valtiiovallan ylhäältä antamat määräykset ja ihmisten arjessaan tekemät ratkaisut eivät aina ole kohdanneet kivuttomasti.

Kirjan toinen teema käsittelee yhteisöjä ja identiteettejä, jotka eivät määrity paikan kautta tai ole välittömästi paikkaan sidottuja. Tällöin erilaiset rajat ja eronteot nousevat keskeiseen rooliin. Yhteisöä ja identiteettejä määrittäviä erontekoja ovat esimerkiksi uskonto, sukupuoli, kieli, etninen ryhmä, sosiaaliset rajat, säädyt, luokat ja professiot, jotka tuottavat paikallisuuden ylittävää yhteisöllisyyttä ja muita kuin paikallisia identiteettejä. Osion avaa Sari Katajala-Peltomaan, Raisa Maria Toivon, Miia Kuhan, Nils Erik Villstrandin ja Pirjo Markkolan kirjoittama kristinuskoon keskittyvä luku uskonnosta erontekona. Keskiajalta aina 2000-luvun alkuun ulottuva pitkä kaari osoittaa, että uskonto voi samaan aikaan olla sekä hyvin laaja, koko kristikunnan kattava yhteisö että hyvinkin paikallinen ja pieni eronteon mekanismi. Uskonnolliset rajanvedot ovat vaikuttaneet yhtä lailla kansainvälisen politiikan välineinä kuin henkilökohtaisen uskon määrittäjinä. Osion toinen luku nostaa esiin luokkarajan ihmisiä erottavana ja yhdistävänä tekijänä. Pertti Haapala, Antti Häkkinen ja Mervi Kaarninen korostavat, että luokka oli 1900-luvun tärkeimpiä käsitteitä, kun haluttiin kuvata yhteiskunnan jakolinjoja. Kirjoittajat selvittävät, miten luokat ovat syntyneet, millaiset rajanvedot olivat tärkeitä ja miten luokasta tuli identiteetti. Sekä uskonto että luokka tuottivat yhteisöllisiä identiteettejä, joita satoi yhteen jokin muu kuin maantieteellinen läheisyys.

Yhteisön rajat tarjoavat jäsenilleen kuulumisen kokemuksia, mutta samalla ne sulkevat toisia ulos. Rajankäynti meidän ja muiden välillä on selkeästi läsnä tavoissa, joilla yhteiskunnassa tuotetaan ja määritellään erilaisia vähemmistöjä. Minna Harjula, Johanna Annola ja Laura Ekholm purkavat luvussaan vähemmistöihin liittyviä luokitteluja ja osoittavat erontekojen moniulotteisuuden. Kirjoittajat tarkastelevat rinnakkain sekä etnisiä vähemmistöjä että sosiaalisia vähemmistöjä 1800-luvulta lähtien. Luku tuo esiin ryhmiä, joiden historiallinen tausta, vähemmistöasema ja suhde yhteiskuntaan ovat poikenneet toisistaan. Kirjoittajat

kysyvät myös, mitä vähemmistöjen määrittely ja määrittäminen kertovat Suomesta. Heli Valtonen, Johanna Annola, Henry Nygård ja Timo Vilén puolestaan keskittyvät luvussaan hyvinkin selväpiirteisiin eronteon mekanismeihin tutkimalla professionaalisia identiteettejä. Monet ammatit kehittyivät 1800-luvun lopulta 1900-luvun puoliväliin professioiksi, joilla oli omat tunnusmerkkinsä ja pätevyysvaatimuksensa. Käyttämällä esimerkkeinä lääkäreiden, opettajien, insinöörien ja köyhäintalojen johtajattarien ammatteja kirjoittajat havainnollistavat, miten professioista muodostui suomalaisen yhteiskuntaan erilaisia identiteetti-yhteisöjä.

Kirjan kolmas teema keskittyy suomalaisuuteen osana muuta maailmaa ja analysoi identiteettipolitiikkaa ylijaraisesta näkökulmasta. Ann-Catrin Östman, Petri Talvitie ja Sami Suodenjoki kysyvät, miltä suomalainen maaseutu näyttää, kun se ymmärretään ylijaraisena. Kirjoittajien vastauksessa korostuu muuttuvan yhteiskunnan ylipaikallisuus ja yhteenliittyneisyys. Tätä rajat ylittävää muutosta havainnollistavat 1700-luvulla aloitettu isojako, 1800-luvulla laajentunut kaupankäynti ja samoihin aikoihin alkanut kansalaisyhteiskunnan kasvu. Marjaana Niemi ja Tanja Vahtikari puolestaan tutkivat luvussaan, miten suomalaiset kaupungit ja kaupunkilaiset ovat olleet mukana rakentamassa ylijaraisista ymmärrystä kaupunkien roolista, kaupunkielämästä ja kaupunki-identiteeteistä. Ylijaraisista ymmärrystä on rakennettu monilla eri tasoilla. Kirjoittajat tarkastelevat, miten kaupungit ovat liittoutuneet keskenään yhteisiä etuja ajaessaan, miten asiantuntijat ovat vaihdelleet tietojaan ja kokemuksiaan verkostoissaan, miten yritykset ovat kuljettaneet liikeideoita kaupungista toiseen ja miten kaupunkilaiset ovat inspiroituneet muiden kaupunkien tapahtumista. Teeman päättää luku, joka reflektoi sodan merkitystä suomalaisuuden selittäjänä. Luvussa Ville Kivimäki, Kirsi-Maria Hytönen, Petri Karonen ja Antti Malinen tarkastelevat 1900-luvun neljää sotaa ja niihin liittyviä kansallisia kertomuksia. Sodan ja rauhan suomalaisuus ja siihen liittyvä suomalaisuuden selittäminen kärsimyksellä ja koettelemuksella painottuu 1900-lukuun, mutta taustalla vaikuttaa myös pitkän aikavälin asetelma, jossa sota ja sotaisuus on aiemminkin liitetty Suomen historiaan. Kirjoittajat selvittävät, millä tavalla sodasta nousee suomalainen: miten sota rakentaa kollektiivista identiteettiä.

Kirjan päättävä neljäs teema erittelee kansallisen historiakuvan syntyä ja muodonmuutoksia. Suomalaisuutta ja suomalaista identiteettiä on legitimoitu erityisesti kansallisessa historiankirjoituksessa ja muiden kansallisten tieteiden piirissä. Pertti Haapala, Mervi Kaarninen, Katja-Maria

Miettunen, Ilona Pikkanen, Nils Erik Villstrand ja Johanna Wassholm keskittyvät historiankirjoitukseen, joka nähdään suomalaisen yhteiskunnan omaelämäkertana: miten Suomi sai oman historiansa ja miten kansallisesta historiasta tuli hallitseva ja yhteinen kertomus.

Kirjallisuus

- Aatsinki, Ulla & Annola, Johanna & Kaarninen, Mervi (toim.) (2019) *Families, values, and the transfer of knowledge in Northern societies, 1500–2000*. New York & Lontoo: Routledge.
- Allardt, Erik & Littunen, Yrjö (1972) *Sosiologia*. 4. uudistettu painos. Porvoo: WSOY.
- Allardt, Erik (1985) *Sosiologia* 1. 2. painos. Helsinki: WSOY.
- Anderson, Benedict (1983) *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. Lontoo: Verso.
- Ankersmit, Frank (2012) *Meaning, truth, and reference in historical representation*. Ithaca: Cornell University Press.
- Anttila, Jorma (2007) *Kansallinen identiteetti ja suomalaiseksi samastuminen*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Berger, Stefan (2009) History and forms of collective identity in Europe: why Europe cannot and should not be built on history. Teoksessa Laura Rorato & Anna Saunders (toim.) *The Essence and the margin: The national identities and collective memories in contemporary European culture*. Amsterdam: Rodopi, 21–36.
- Durkheim, Émile (1893/1990) *Sosiaalisesta työnjaosta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Eilola, Jari & Moilanen, Laura-Kristiina (toim.) (2013) *Yhteisöllisyyden perintö. Tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Engman, Max (2009) *Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*. Helsinki: WSOY.
- Gunn, Simon (2001) The spatial turn: changing histories of space and place. Teoksessa Simon Gunn & Robert J. Morris (toim.) *Identities in space: Contested terrains in the Western city since 1850*. Aldershot: Ashgate, 1–18.
- Gustafsson, Harald (1994) *Political interaction in the Old Regime. Central power and local society in the eighteenth-century Nordic states*. Lund: Studentlitteratur.
- Haapala, Pertti (2017) Suomen tulevaisuuden historia. Teoksessa Nils Erik Villstrand & Petri Karonen (toim.) *Kulkemattomat polut. Mahdollinen Suomen historia*. Helsinki: Gaudeamus, 204–237.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hurtig, Johanna (2013) *Taivaan taimet. Uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta*. Tampere: Vastapaino.
- Kajander, Konsta (2020) *Talonpoika, herra, puoliherra. Etnologinen tutkimus puoliherra-kategorioista ja talonpoikaisuuden kulttuurisista malleista suomalaisissa sanomalehdissä 1847–1870*. Jyväskylän yliopisto.
- Karonen, Petri & Räihä, Antti (toim.) (2014) *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma maa -kirjasarjassa 1900–1960*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kaunismaa, Pekka (1997) Keitä me olemme? Kollektiivisen identiteetin käsitteellisistä lähtökohdista. *Sosiologia* 34:3, 220–230.
- Kokko, Heikki (2016) *Kuviteltu minuu. Ihmiskäsityksen murros suomenkielisen kansanosan kulttuurissa 1800-luvun puolivälissä*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lamberg, Marko (2018) Ylirajainen Suomi 1300–2000. Teoksessa Pertti Haapala (toim.) *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen 1400–2000*. Tampere: Vastapaino, 31–66.
- Lefebvre, Henri (1974/1991) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Lehtonen, Heikki (1990) *Yhteisö*. Tampere: Vastapaino.

- Linjakumpu, Aini (2015) *Uskonnon varjot. Hengellinen väkivalta kristillisissä yhteisöissä*. Tampere: Vastapaino.
- Lundin, Johan (2007) *Nåten på Limhamn. Sociala relationer i ett lokalsamhälle 1870–1914*. Lund: Lund Universitet.
- Markkola, Pirjo & Snellman, Hanna & Östman, Ann-Catrin (toim.) (2014) *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Melucci, Alberto (1995) The process of collective identity. Teoksessa Hank Johnston & Bert Klandermans (toim.) *Social movements and culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 41–63.
- Miettinen, Riikka & Viitaniemi, Ella (toim.) (2018) *Reunamailla. Tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600–1800*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Niemi, Marjaana (2019) A place in its own right: the rural-urban fringe of Helsinki from the early nineteenth century to the present. Teoksessa Tim Soens & Dieter Schott & Michael Toyka-Seid & Bert de Munck (toim.) *Urbanizing nature: Actors and agency (dis)connecting cities and nature since 1500*. Lontoo: Routledge, 65–86.
- Saukkonen, Pasi (1998) Kansallisvaltion identiteettipolitiikka: Kansallinen identiteetti politiikan tutkimuksen käsitteenä. *Politiikka* 40:3, 212–225.
- Sulkunen, Irma & Niemi, Marjaana & Katajala-Peltomaa, Sari (2016) Johdanto. Maailmankuvat ja identiteetit pitkällä aikavälillä. Teoksessa Irma Sulkunen & Marjaana Niemi & Sari Katajala-Peltomaa (toim.) *Usko, tiede ja historiankirjoitus. Suomalaisia maailmankuvia keskiajalta 1900-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 8–31.
- Topelius, Zachris (1899/1985) *Maamme kirja*. Suom. Paavo Cajander (alkup. 1875). Helsinki: WSOY.
- Tönnies, Ferdinand (1887/1922) *Gemeinschaft und Gesellschaft: Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Berliini: Karl Curtius. Alkuteos: *Gemeinschaft und Gesellschaft: Abhandlung des Communismus und des Socialismus als empirischer Culturformen*. Leipzig: Fues's Verlag. http://www.deutschestextarchiv.de/book/show/toennies_gemeinschaft_1887 (haettu 30.11.2020).
- Vilkuna, Kustaa H. J. (2014) Suomen kansan heimot. Teoksessa Pirjo Markkola & Hanna Snellman & Ann-Catrin Östman (toim.) *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–53.
- Villstrand, Nils Erik (2009) *Riksdelen. Stormakt och rikssprängning 1560–1812*. Helsinki: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Wassholm, Johanna (2014) *Svenskt, finskt och ryskt: nationens, språkets och historiens dimensioner hos E.G. Ehrström 1808–1835*. Helsinki: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Österberg, Eva (1989) Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt – kompromiss – politisk kultur. *Scandia. Tidskrift för historisk forskning* 55:1, 73–95.